neltti. İnşâ sanatını, Müstansır-Billâh zamanında Dîvânü'l-ceyş reisi olan Sikatülmülk Ebü'l-Alâ Sâid b. Müferric'den öğrendi. Bir süre Dîvânü'l-ceyş ve Dîvânü'l-harâc'da kâtiplik yaptı. Ardından Âmir-Biahkâmillâh tarafından Sikatülmülk ile beraber Dîvân-ı İnşâ'da görevlendirildi. Vezir Efdal b. Bedr, Ali b. Ahmed İbn Ebû Üsâme el-Halebî'nin yerine onu Dîvân-ı İnşâ'nın başına getirmek istediyse de maiyeti buna engel oldu. Bu makama ancak Hâfız-Lidînillâh zamanında geçebildi (526/1132). Daha sonra hâmisi Efdal b. Bedr ile arasının açılması yüzünden bir süre görevinden uzaklaştırıldıysa da yazdığı edebî risâleler sayesinde kendisini affettirip tekrar dönmeyi başardı. Yeni vezir Me'mûn el-Batâihî döneminde de makamını korudu ve 20 Safer 542'de (21 Temmuz 1147) vefat edinceye kadar bu görevde kaldı.

Âmir-Biahkâmillâh devrinden günümüze ulaşan resmî belgelerin çoğunu İbnü's-Sayrafî kaleme almıştır; bu yazılarının ilki 495 (1101), sonuncusu 537 (1142) yılına aittir. Müsta'lî-Billâh'ın 495'te (1101) ölümü ve yerine Âmir-Biahkâmillâh'ın halifeliğe getirilişine dair sicil, 501'de (1107) şemsî takvimin hicrî takvime çevrilmesiyle ilgili belge ve 518 (1124) yılında Me'mûn el-Batâihî'nin emriyle yazmış olduğu, "el-Hidâyetü'l-Âmiriyye fî ibtâli'd-da'veti'n-Nizâriyye" diye bilinen ve Müstansır-Billâh'ın kendisinden sonra imamlığa büyük oğlu Nizâr'ın değil küçük oğlu Müsta'lî-Billâh'ın getirilmesini vasiyet ettiğini Nizâr'ın kız kardeşinin şahitliğiyle belgeleyen metin onun kaleminden çıkmıştır. Âmir-Biahkâmillâh ve Hâfız-Lidînillâh zamanında Fâtımî halifelerinin çeşitli törenler dolayısıyla yazdırdıkları belgelerin çoğunu da İbnü's-Sayrafî kaleme almıştır. Yâkūt el-Hamevî ve ona dayanarak Safedî, İbnü's-Sayrafî'nin yazmış olduğu belgelerin dört ciltten fazla tuttuğunu rivayet etmektedir (*Muʿcemü'l-üdebâ'*, X, 281; *el-Vâfî*, XXII, 229). Bu risâlelerin yaklaşık yirmi cilt olduğu da söylenmiştir.

Eserleri. 1. *el-Efḍaliyyât.* İbnü's-Sayrafî, çeşitli konularda yazdığı edebî risâlelerin çoğunu Efdal b. Bedr'e ithaf etmiş, bu risâlelerden yedisi bir müstensih tarafından *el-Efḍaliyyât* adıyla bir mecmuada toplanmıştır. *Risâletü'l-ʿafv, Risâletü reddi'l-meẓâlim, Risâletü lümaḥi'l-mülaḥ, Risâletü menâ'iḥi'l-ḳarâ'iḥ, Risâletü Münâcâti şehri ramażân, Risâletü ʿaḳā'ili'l-feżâ'il, Risâletü't-tedellî ʿale't-tesellî* adındaki risâleleri içine alan ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde nüshası bulunan mecmuayı (Fâtih, nr. 5410) Velîd Kassâb ve Abdülazîz el-Mânî yayımlamıştır (Dımaşk 1982). *Risâletü'l-ʿafv*'ın müstakil bir neşrini de Hilâl Nâcî gerçekleştirmiştir (Bağdad 1976). **2.** *el-İşâre ilâ men nâle'l-vezâre.* Fâtımî vezirleri hakkında telif edilmiş ilk kitap sayılan bu eserine müellif Fâtımîler'in birinci veziri Ya'kūb b. Killis ile başlamış ve kitabı ithaf ettiği Me'mûn el-Batâihî'nin vezirlik dönemine kadar (1122-1125) gelmiştir. Özellikle Hâkim-Biemrillâh devrinde (996-1021) görev yapanlar olmak üzere bazı vezirlerin biyografilerine yer vermediği gibi bazı kâtiplerinkini de son derece muhtasar tutmuştur. İlk defa Abdullah Muhlis tarafından yayımlanan eseri (*BIFAO*, XXV [1924], s. 49-112; XXVI [1926], s. 49-70), Eymen Fuâd Seyyid müellifin *el-Ḳānûn fî dîvâni'r-resâ'il* adlı kitabıyla birlikte tekrar neşretmiştir (Kahire 1990). **3.** *el-Ḳānûn fî dîvâni'r-resâ'il (Ḳānûnü dîvâni'r-resâ'il).* Ali b. Halef'in *Mevâddü'l-beyân* adlı eserinden sonra müslüman Mısır'daki divan yazışmaları alanında telif edilmiş ikinci kitap olup eserde divanda görev alacak kişilerde bulunması gereken şartlar açıklanmıştır. Müellif bu kitabını, bir isyan sonucu vezirliği ele geçiren ve Ekim 1130 – Aralık 1131 tarihleri arası da bu makamda kalan Vezir Ebû Ali Al med b. Efdal Küteyfât için kaleme a mıştır. Ali Behcet tarafından yayımlana eseri (Kahire 1905) Henri Massé Fransı ca'ya çevirmiştir ("Code de la chanceller d'état", *BIFAO*, XI [1914], s. 65-120). Kit bın ikinci bir yayımı da yukarıdaki ese le birlikte Eymen Fuâd Seyyid tarafında gerçekleştirilmiştir (Kahire 1990). **4.** *Siyerü't-târîḫ.* Ebü'l-Kāsım et-Tayyib b. Ali b. Ahmed et-Temîmî'nin tarihinden ihtisar edilmiştir. Devâdârî kitabın müellif nüshasını görmüş ve Fâtımîler'in kuruluş yıllarından Hâfız-Lidînillâh zamanına kadar olan dönemle ilgili haberler nakletmiştir. İbn Hallikân ve Makrîzî'nin İbnü's-Sayrafî'ye nisbet ettikleri, onun *el-İşâre* adlı kitabında bulunmayan nakiller de bu eserden alınmış olmalıdır.

İbnü's-Sayrafî ayrıca çağdaşı bazı şairlerin divanlarından seçmeler yapmıştır. Hilâl Nâcî bu seçmelerden bir kısmını *el-Muḫtâr min şiʿri şuʿarâ'i'l-Endelüs* adıyla yayımlamış (*el-Mevrid*, IV [Bağdad 1975], s. 105-138), Abdürrâzık Hüseyin de eseri yeniden neşretmiştir (Amman 1985). Kaynaklar müellifin *Kitâbü ʿUmdeti'l-muḥâdeşe* ve *Kitâb fi's-sükr* adlı iki eserinden daha söz etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Kāsım İbnü's-Sayrafî, *el-Ḳānûn fî dîvâni'r-resâ'il* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1410/1990, neşredenin girişi, s. 1-26; a.mlf., *el-Efḍaliyyât* (nşr. Velîd Kassâb – Abdülazîz el-Mânî'), Dımaşk 1982, neşredenin girişi, s. e-k; Silefî, *Muʿcemü's-sefer* (nşr. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Beyrut 1993, s. 258; İbnü'l-Me'mûn, *Nuṣûṣ min aḫbâri Mıṣr* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1983, s. 4; Yâkūt, *Muʿcemü'l-üdebâ'*, X, 281; XV, 79-81; İbn Saîd el-Mağribî, *en-Nücûmu'z-zâhire fî ḥulâ ḥażreti'l-Ḳâhire* (nşr. Hüseyin Nassâr), Kahire 1980, s. 252-254; İbn Müyesser, *Aḫbâru Mıṣr* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1981, s. 138; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 270; II, 177; III, 334, 374; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, VI, 111, 507; Safedî, *el-Vâfî*, XXII, 228-233; Makrîzî, *İttiʿâẓü'l-ḥunefâ* (nşr. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed), Kahire 1416/1996, III, 185; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 489-490; Cemâleddin eş-Şeyyâl, *Mecmûʿatü'l-veşâ'iḳı'l-Fâṭımiyye*, Kahire 1958, s. 42-43; a.mlf., "Ibn al-Ṣayrafī", *EI²* (Fr.), III, 956-957; Muhammed Kâmil Hüseyin, *Fî Edebi Mıṣri'l-Fâṭımiyye*, Kahire 1970, s. 342-348; Eymen Fuâd Seyyid, *Dirâsetü'n-naḳdiyye li-meṣâdiri târîḫi'l-Fâṭımiyyîn fî Mıṣr, dirâsât ʿArabiyye ve İslâmiyye mehdât ilâ Maḥmûd Muḥammed Şâkir*, Kahire 1982, s. 157-158; İbrâhim es-Sâmerrâî, "et-Türâş ve Kitâbü'l-Efḍaliyyât", *ʿÂlemü'l-kütüb*, VIII/1, Riyad 1987, s. 35-40; Sîmîn Muhakkık, "İbn Şayrafî", *DMBİ*, IV, 125-126.

 EYMEN FUÂD SEYYİD

İBNÜ's-SAYRAFÎ.

ABDULLAH b. SEDÎD
عبد الله بن السديد

bk. İBNÜ's-SEDÎD, Fahreddin
Memlükler dönemi devlet adamı.

İBNÜ's-SEDÎD, Fahreddin
(فخرالدين ابن السديد)

Fahrüddîn Mâcid (Abdullāh)
b. Ebi'l-Fezâil Sedîdiddîn
b. Senâilmülk el-Kıbtî
(ö. 833/1430)

Memlükler dönemi devlet adamı.

İbnü'l-Müzevvik diye de bilinir. Divan kâtipliklerinde hizmet gören bir Kıptî ailesindendir. İlk devlet hizmetine kâtip Sa'deddin İbn Gurâb'ın yanında başladı. Sultan el-Melikü'n-Nâsır Ferec zamanında (1399-1412) yükselerek "nâzırü'l-ceyş" ve bir süre için İbn Gurâb'ın yerine sır kâtipliği görevlerinde bulundu. Sultan el-Melikü'l-Mansûr Abdülazîz b. Berkūk'un kısa saltanatında da nâzırü'l-ceyş görevini sürdürdü. 809'da (1406) Ferec'in ikinci saltanatı döneminde İbn Gurâb'ın ölü-

müyle boşalan sır kâtipliğine getirildiyse de bir müddet sonra azledildi. 815 (1412) yılında nâzırü'l-ıstabl (mîrâhur) ve tekrar sır kâtibi olarak tayin edildi. 10 Safer 815'te (22 Mayıs 1412) tutuklandı. Bu arada Ferec'in ölümüyle boşalan saltanat makamına Halife Müstaîn-Billâh'ın getirilmesinde önemli rol oynadı. el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî'nin hükümdarlığı döneminde ise (1412-1421) herhangi bir resmî görev alamadı ve günden güne itibarını kaybetti. el-Melikü'l-Eşref Barsbay zamanında (1422-1438) Cânibek es-Sûfî taraftarı olmak ve onun yerini gizlemekle suçlanarak sürgün cezasına çarptırılıp Kahire'den uzaklaştırıldı. Bundan sonra hayatının sonuna kadar endişe içinde yaşadı; 12 Receb 833'te (6 Nisan 1430) vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-ġumr*, V, 278, 310-311; VII, 59; VIII, 217; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, XIII, 42, 49, 51, 192; XIV, 286; XV, 166-167; Sehâvî, *eḍ-Ḍav'ü'l-lâmiʿ*, III, 235; İbn İyâs, *Bedâʾiʿu'z-zühûr*, II, 133; W. M. Brinner, "Ibn al-Sadīd", *EI²* (İng.), III, 923; Seyyid Alî Âl-i Dâvûd, "İbn Sedîd", *DMBİ*, III, 667-668.

 Asrı Çubukçu

İBNÜ's-SEDÎD, Kerîmüddin
(كريم الدين ابن السديد)

Ebü'l-Fezâil Kerîmüddîn Abdülkerîm b. Hibetillâh b. es-Sedîd el-Kıbtî el-Mısrî
(ö. 724/1324)

Memlükler döneminde nâzırü'l-hâs tayin edilen ilk görevli.

654'te (1256) doğdu. Aslen Kıbtî hıristiyan bir aileye mensuptur. Aynı adı taşıyan yeğeninden ayrılması için Kerîmüddin el-Kebîr, yeğeni de Kerîmüddin es-Sagîr diye anılır. İbnü's-Sedîd, Sultan II. Baybars zamanında kâtiplik görevine tayin edildikten (709/1310) sonra müslüman oldu ve Abdülkerîm adını aldı. Bu görevindeki başarısı dolayısıyla II. Baybars'ın değer verdiği devlet adamları arasına girdi ve kısa süre içinde hazineyle ilgili önemli bir görevin başına getirildi. Tahtını ikinci defa terketmek zorunda kalan eski sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'la ilgili ödemeler de onun sorumluluğu altındaydı. Bu dönemde ödemeler konusunda cimri davranması yüzünden el-Melikü'n-Nâsır'ın düşmanlığını üzerine çekti. Bundan dolayı II. Baybars'ın tahtı bırakmasının ardından üçüncü defa Memlük tahtına oturan el-Melikü'n-Nâsır'ın takibinden kurtulmak için bir süre gizlenmek zorunda kaldı. Nüfuzlu bazı emîrlerin araya girmesiyle sultanın huzuruna çıktı ve affedilmesini sağladı. Kısa bir müddet sonra sultanın güvenini kazanarak "nâzırü'l-hâs" tayin edildi. Safedî, Muhammed b. Kalavun tarafından ihdas edilen bu göreve ilk defa İbnü's-Sedîd'in getirildiğini söyler. Ona göre nâzırü'l-hâs kâtiplerin üstünde ve vezir derecesinde idi (*el-Vâfî*, XIX, 98). Makrîzî ise bu görevin Fâtımîler zamanından beri mevcut olduğunu, ancak asıl önemini Memlükler döneminde bu tayinle kazandığını belirtir (*el-Ḫıṭaṭ*, II, 227).

Nâzırü'l-hâssın vazifesi sultanın mal varlığı ve özel hazinesiyle ilgili işleri yürütmekti. İbnü's-Sedîd, bu görevi sırasında sultanın kendisine olan güvenini daha da güçlendirdi. Gerektiğinde her işine karışması sebebiyle el-Melikü'n-Nâsır'ın onun sağlığında devlet işlerinde yanlış yapmadığı kaydedilmektedir. Sultan, diğer devlet adamlarından farklı giyinmesine dahi izin vermişti. Mansûriyye Hastahanesi, Emîr Cemâleddin Medresesi, İbn Tolun Camii vakıflarının idaresi de İbnü's-Sedîd'in uhdesinde bulunuyordu. el-Melikü'n-Nâsır'ın hanımı Togay Hatun hacca giderken ona refakat etti.

Ancak saray ricâli arasındaki kıskançlıklar İbnü's-Sedîd'in gözden düşmesine sebep oldu. Muhalifleri harcamalarını israf ve suistimal gibi göstererek onun aleyhine bir kampanya başlattılar. Bunun etkisinde kalan sultan, Dımaşk seyahatine çıkmak üzere hazırlık yapan İbnü's-Sedîd'i, oğlu Alemüddin Abdullah ve yeğeni nâzırü'd-devle Kerîmüddin Ekrem es-Sagîr ile birlikte tutuklattı (6 Cemâziyelevvel 723 / 13 Mayıs 1323) ve bütün mal varlığına el koydurdu. Bu sırada, büyük miktarlara ulaşan servetinin sultana ait olduğu kendisine kabul ettirildi ve bunun sonucu olarak bütün vakıfları da isimleri değiştirilerek sultanın vakfı sayıldı. Bir süre Karâfe'de kendisi için yaptırdığı türbede oturmaya mecbur edilen İbnü's-Sedîd daha sonra Şevbek Kalesi'ne, oradan Kudüs'e ve ardından Yukarı Mısır'daki Asvan şehrine nakledildi. 23 Şevval 724'te (13 Ekim 1324) sarığıyla boğularak öldürülmüş bir halde bulundu. İntihar ettiği veya sultanın emriyle öldürülüp intihar süsü verildiği şeklinde farklı rivayetler nakledilmiştir.

İlme ve ilim adamlarına itibar eden İbnü's-Sedîd imar işlerine de önem vermiş, arkasında önemli hayır eserleri bırakmıştır. Kahire'de Zerbiye mevkiinde yaptırdığı cami bunlardan biridir. Ayrıca Kahire'de bir hankah, Dımaşk'ta iki ve Kudüs'te bir cami yaptırmıştır. Remle'nin yollarını tamir ettirerek yol boyunca kuyular kazdırmış ve bu eserlerin her biri için vakıflar kurmuştu. Cömertliğiyle tanınan İbnü's-Sedîd her yıl receb ayında borçluların borçlarını ödemeye çalışır, özellikle mahkûmların borçlarını öder, cezalarını affettirirdi. Bu davranışlarıyla halkın gönlünü kazanmıştı. Tutuklanmasından kısa bir süre önce yakalandığı bir hastalıktan kurtulduğu duyulunca Kahire'de âdeta bayram havası yaşanmış, halk binlerce mum yakarak şehri ışıklandırmış ve süslemişti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, IX, 310-312, 314-315; Safedî, *el-Vâfî*, XIX, 97-102; a.mlf., *Aʿyânü'l-ʿaṣr* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1410/1990, II, 112-117; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 377-383; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 86, 88, 90, 98, 105, 111, 116; İbn Habîb el-Halebî, *Tezkiretü'n-nebîh fî eyyâmi'l-Manṣûr ve benîh* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1982, II, 133; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), s. 243-248, 259; a.mlf., *el-Ḫıṭaṭ*, II, 59, 66-68, 131, 164, 186, 225, 227, 425-426, 514-516; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 15-18; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, IX, 75-77; a.mlf., *el-Menhelü'ṣ-ṣâfî*, II, 34-36; VII, 345-350; a.mlf., *ed-Delîlü'ş-Şâfî* (nşr. Fehîm M. Şeltût), Kahire 1399/1979, I, 426; İbnü'l-İmâd, *Şeẕerât*, VI, 63; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, IV, 180; H. Sauvaire, "Description de Damas", *JA*, 9. series: VII (1896), s. 231, 267-268; W. M. Brinner, "Ibn al-Sedīd", *EI²* (Fr.), III, 947-948.

 Asrı Çubukçu

İBNÜ's-SEKEN
(ابن السكن)

Ebû Alî Saîd b. Osmân b. Saîd b. es-Seken el-Bağdâdî
(ö. 353/964)

Hadis hâfızı.

294'te (907) Bağdat'ta doğdu. Ticaretle uğraştığından Bezzâz veya Bezzâr lakabıyla anılır. Mâverâünnehir, Basra, Kûfe, Dımaşk, Harran, Horasan, Nîşâbur, Vâsıt gibi merkezleri dolaşarak tahsil gördü ve Mısır'a yerleşti. Ebû Arûbe, Ebü'l-Kāsım el-Begavî, İbn Ebû Dâvûd, İbn Cevsâ, Tahâvî gibi muhaddislerden hadis dinledi. Horasan'da Buhârî'nin *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ*'ini eserin râvilerinden olan Firebrî'den okuma imkânı buldu. Bu eserin Mısır'da ilk defa İbnü's-Seken tarafından tanınıp yayıldığı ifade edilmektedir. 343'te (954) Mısır'daki evinde kendisinden *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ*'in tamamını kıraat metoduyla alan Abdullah b. Muhammed el-